

**ALOUDDIN ATTOR ILMIY MEROSINI O'RGANISHNING NAZARIY-
METODOLOGIK ASOSLARI**

Erkin Rahmatov

Samarqand davlat universiteti tayanch doktoranti

e-mail: erkinrahmatov@mail.ru

Annotatsiya: Naqshbandiylik ta'limoti rivojida tariqatda faoliyat olib borgan Alouddin Attor kabi mutasavviflarning o'rni beqiyosdir. Maqolada Alouddin Attorning ta'limot shakllanishi va tarixini kitobat qilinishi, tariqat pirlarining hikmatlari, ta'limoti tamoyillarini yoyishdagi o'rni ochib berilgan. Uning ta'limot g'oyalarining rivojida yetakchilik qilgani yoritilgan.

Kalit so'zlar: Naqshbandiya, ta'limot, tariqat, Attor.

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ
НАУЧНОГО НАСЛЕДИЯ АЛАУДДИНА АТТОРА**

Эркин Рахматов

докторант Самаркандского государственного университета

e-mail: erkinrahmatov@mail.ru

Аннотация: Роль таких суфизма, как Алауддин Аттар, работавших в тарикате, бесподобна в развитии учения Накшбанди. В статье раскрывается роль Алауддина Аттара в становлении и истории учения, мудрости пиров тарикаты, распространении принципов его учения. Подчеркивается, что он взял на себя инициативу в разработке вероучительных идей.

Ключевые слова: Накшбандия, учение, тарикат, Аттар.

**THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS FOR STUDYING THE
SCIENTIFIC HERITAGE OF ALAUDDIN ATTOR**

Erkin Rakhmatov

doctoral student at Samarkand State University

e-mail: erkinrahmatov@mail.ru

Annotation: The role of such Sufists as Alauddin Attar, who worked in the Tariqa, is incomparable in the development of the teachings of Naqshbandi. The article reveals the role of Alauddin Attar in the formation and history of the teaching, the wisdom of tariqa pirs, and the dissemination of the principles of his teaching. It is emphasized that he took the initiative in developing doctrinal ideas.

Key words: Naqshbandiya, teaching, tariqa, Attar.

KIRISH.

XIV-XV asrlarda ijtimoiy-ma'naviy hayotda tariqatlarning ta'siri kuchli edi. Xususan, Naqshbandiya tariqatining xalqchil hamda ijtimoiy-iqtisodiy hayotga yaqin g'oyalari xalqni jipslashtirishga, hunarmandchilikning rivojlanishi uchun muhim ijtimoiy-mafkuraviy omil sifatida o'z mavqeiga ega edi. Tariqatning ijtimoiy kelib chiqishi, tabaqasi, tili va millatidan qat'iy nazar Movarounnahr va Xuroson o'lkalaridagi xalqlarni birlashtirdi. O'zida insonparvarlik, ma'rifatparvarlik, yakdillik, axloqiy poklik, beozorlik, bag'rikenglik, halol mehnat qilish kabi yuksak g'oyalarni jamlagan bu mo'tadil tariqat oddiy fuqarodan tortib, podshohlarga qadar o'z ta'sirini ko'rsata olgan edi.

ADABIYOTLAR TAHLILI.

Eron tasavvufshunos olimi Tohiri Iroqiy "Risolai qudsiya" ("Muqaddas so'zlar") asari so'z boshida "Temur asrida nashbandiylar", deb nomlangan maqolasida bunday yozadi: "Xoja Abduxoliq G'ijduvoni va uning xalifasi Bahouddin Naqshband haqiqatdan ham islomiy tasavvuf islohotchilaridir, bu tariqat chillanishinlik, xilvatnashinlik, qalandarvash darveshlikni rad etadi. U zohiriy rasm-rusm, taqliddan uzoq bo'lgan, haqiqiy "irshod" va "irfon" ga asoslangan, tarbiya va odobni maqsad qilgan mo'tadil sunniy tariqatdir". Amir Temur va temuriy shahzodalarning naqshbandiya tariqatiga ixlosi va Bahouddin Naqshband hamda shogirdlariga ishonchi ushbu tariqatning keng targ'ib bo'lishiga imkon yaratgan edi. Temur tuzuklaridagi "Yana tajribamdan ko'rdimki, agar davlat dinu tartib asosida qurilmas ekan, to'ra-tuzukka bog'lanmas ekan, unday saltanatning shukuhi, qudrati va tartibi yo'qoladi. Bunday saltanat yalang'och

odamga o'xsharkim, uni ko'rgan har bir kimsa nazarini olib qochadi. Yoxud kasu nokas tap tortmay kirib chiqadigan tomsiz, eshigi-to'sig'i yo'q uyga o'xshaydi. Shuning uchun ham men o'z saltanatim binosini dini islom, to'ra va tuzuk asosida mustahkamladim. Har bir shaharda masjidlar, madrasalar uchun yo'l ustiga rabotlar bino qilishni, daryolar ustiga ko'priklar qurishni buyurdim" [4] - ushbu fikrlar temuriylar saltanati uchun muhim tamoyil sifatida amal qilgani yuqoridagi fikrimizni dalillaydi. Naqshbandiya tariqati tarbiya va poklanishga qaratilgan so'fiyona tajribalar inson kamolotining bekamu-ko'stligini, ruhiy-ma'naviy yuksalish yo'llarini ko'rsatib berdi. Bahouddin Naqshband o'z shogirdlarini (muridlarini) shu darajada sodiq qilib tayyorladiki, ular ushbu tariqat g'oyalarining umrboqiyiligiga munosib hissa qo'shdilar. Professor J.Xolmo'minov fikriga ko'ra, Xoja Bahouddin Naqshbanddan so'ng xojagon-naqshbandiya tariqati ikki yo'nalishga ajralib ketdi. Birinchi yo'nalish Xoja Alouddin Attor orqali Xoja Ya'qub Charxiyga (vaf. h.q. 851-y.), undan Xoja Ubaydulloh Ahror Valiyga (vaf. h.q. 895-y.) borib taqalsa, ikkinchi yo'nalish Xoja Muhammad Porso orqali uning o'g'li – Abu Nasr Porsoga (vaf. h.q. 865-y.), undan Nizomiddin Xomushga, undan esa Hazrati Jomiyning murshidi – Shayx Sa'diddin Koshg'ariyga (vaf. h.q. 860-y.) yetib, keyingi davrlarda ahroriya, xilvatiya, kumushxonaviya va mujaddidiya kabi bir qancha tarmoqlar va sho'balarga bo'linib ketgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Ushbu maqolada ilmiy tadqiqotning ijtimoiy-gumanitar fanlar sohasi uchun qo'llaniladigan germeneytika, analiz, sintez va analogik tahlil kabi metodlardan foydalanilgan.

TAHLILLAR VA NATIJALAR.

Xoja Alouddin Attor naqshbandiylik tariqatining yirik vakillaridan biri hisoblanadi. U o'z davrida boshlang'ich ta'limni Buxoroning mashhur madrasalarida olgan. Uning Bahouddin Naqshband huzuridagi tahsili ilmga bo'lgan tirishqoqligi Bahouddin Naqshbandning nazari e'tiborini tortgan. Bu uning keyinchalik Bahouddin Naqshbandning qizlariga uylanib kuyov hamda birinchi

xalifasiga aylanishiga sabab bo'lgan. Alouddin Attor ustoz Bahouddin Naqshbanddan tariqat ilmlarini chuqur o'rgangan. Shariat tariqat, ma'rifat darajalariga erishgan yirik murshid sifatida shakllangan. Uning dunyoqarashi avvalo Buxoroning ilm va ma'rifatga maskanlik muhiti, Buxoro madrasalaridagi diniy va dunyoviy ilmlar ayniqsa, Qur'on, hadislardan olgan saboqlari g'oyaviy asos sifatida o'z ta'sirini ko'rsatdi. Alouddin Attor shu ma'noda umrining oxirigacha naqshbandiylik ta'limoti sof e'tiqoddagi ta'limot ekanligini himoya qilishda va targ'ib qilishda muhim rol o'ynadi. Xoja Muhammad Porso "Risolai qudsiya" asarida Alouddin Attorning "agar umr boqiy bo'lsa, inshoalloh, ulug' xoja (Bahouddin Naqshbandning) tariqatini joriy etgumdir" [7] degan fikrini keltiradi. Xoja Muhammad Porsoning "Risolai qudsiya" ("Qudsiy kalimalar haqida risola") asari Xoja Alouddin Attor taklifi bilan yozilgan. Faxriddin Ali Safiyning "Rashohati ayn ul-hayot" ("Obi hayot tomchilari") kitobida yozilishicha, uning to'liq ismi Muhammad ibn Muhammad al Buxoriy, asli Xorazmdan edi. U hali madrasani tugatmasdanoq Hazrati Xojani o'ziga pir tutib, uning sulukiga kiradi. Hazrati Xoja uni e'zozlab, domodlikka qabul qiladilar. Attor bir umr Hazrati Xoja bilan birga bo'lib, u kishining ishorati bilan ko'p kishilarni o'z tarbiyasiga oladi. U Hazrati Xoja vafotidan 11 yil o'tgach, 802 hijriy /1399-yilda vafot etadi [2].

Ya'ni, Naqshbandiya ta'limotini Hazrati Xoja vafotlaridan keyin yana 11 yil davomida birlik asosida minglab shogirdlarni hamjihatlikda birlashtirib, halollik yo'lini tanlab, ezgu amallar qilishiga bosh bo'ldi. Ta'limot markazini Chag'oniyonga olib o'tilishi bilan tariqat sarhadi va a'zolari safini ancha kengaytirdi. Asar ancha oldin yozib boshlangan, har xil sabablar bilan orqaga surilgan va oqibatda 804/1401-yildagina yozib tugatilgan [4]. Demak, u Hazrati Xoja vafotidan 13 yil, Xoja Alouddin Attor vafotidan 2 yil keyin yozilgan. "Risolai qudsiya" yozilayotgan vaqtda "Maqomat" hali yozib tugatilmagan edi. Muhammad Boqir esa Xoja Muhammad Porso asaridan foydalangani haqida shunday yozadi: "Bu zikr (xotira)lar Hazrati Eshonning ishonchli kishilari, chunonchi, Xoja Alouddin Attor va qutb ul-avliyo, ya'ni janobi hazrati Xoja Muhammad Porso...

tilaridan bevosita yoki bevosita eshitilgan yoki naql qilgan mo‘tabar kitoblaridan olinib, bu “Maqomat” ga kiritildi. [4]

Xoja Muhammad Porsoning “Moqomati Xoja Alouddin Attor” risolasida bayon qilinishicha Alouddin Attor Bahouddin Naqshband vafotidan keyin Chag‘oniyonning Dehnav qishlog‘iga (1389-1396y.) ko‘chib kelgan. Alouddin Attorning eng katta xizmatlari Bahouddin Naqshband bilan birga yurib uning aytgan qudsiy kalimalarini yig‘ib, kitob tartib berishi bilan izohlanadi. Jumladan, “Maqomat” asarining ko‘p qismi Alouddin Attor tilidan olingan o‘zi so‘zlab bergan. Bu uslub Muhammad Boqirning “Maqomati Xoja Naqshband” asarida “Xoja Alouddin aytmişlar” deb saqlab qolingani. Alouddin Attorning tasavvufga doir ko‘plab so‘zlari va irfoniylar qarashlari Xoja Muhammad Porso merosida o‘z ifodasini topgan. Alouddin Attor va Muhammad Porsoning Bahouddin Naqshband g‘oyalari, irfoniylar so‘zlari, naqshbandiylar tariqati tamoyillarining keyingi davrlarga yetib kelishida, tariqatning rivojlanishi, olamshumul tariqatga aylanishidagi xizmatlari beqiyosdir. Chunonchi, Bahouddin Naqshband har ikkala shogirdlarining qobiliyati, salohiyatini yuksak baholagan. Ularni doim o‘z yonida olib yurgan. Hamidjon Homidiy o‘zining “Tasavvuf allomalari” kitobida “Bahouddin Naqshband Buxoroga qaytib kelgach olim shogirdlari Muhammad Porso va Alouddin Attor bilan birga Xuroson, Eron hamda iroq orqali Hajga jo‘naydi. Ular yo‘lda Balx, Marv, Hirot, Nishopur Bag‘dod va Damashq kabi ko‘plab shaharlarda bo‘ladilar: Bistomiylar, Junayd Bag‘dodiy, Mansur Xalloy, Abu Abdullo Mag‘ribiy singari mashhur so‘fiylar, mashoyixlar, Marv so‘fizmi ta’limotining allomalari maqbaralarini ziyorat qiladi: “anal Haq” lik ijodkoriga katta hurmat ko‘rsatgan” [9], deb ta’kidlaydi. Shuningdek, Xoja Muhammad Porso va Alouddin Attor uning ma’ruzalarini, hikmatli so‘zlarini yozib to‘plab yurgan. O‘tmishda yaratilgan “Hazrat Bahouddin Naqshband maqomatlari” ga kirgan barcha gaplar, ustozning fikrlari, uning dahosi xususidagi ko‘plab rivoyatlar shu manbalardan olingan yoki ularga unga tayanib yozilganligini uqtiradi. Demak, bevosita Bahouddin Naqshbandning qudsiy suhbatlari, kalimallari, uning qarashlari asosida shakllangan dunyoqarash Naqshbandiylar tariqatining

rivojida keyinchalik ta'limot darajasiga ko'tarilishida Muhammad Porso va Alouddin Attor xizmatlari ahamiyati katta bo'lgan.

XULOSALAR.

Xulosa o'rnida aytish lozimki, Naqshbandiylik ta'limotida komil inson tarbiyasi uch asr mobaynida shakllangan tamoyillar asosida amalga oshirilgan. Bu tamoyillar halol mehnat qilib, o'zgalarning og'irini yengil qilish g'oyalariga asoslangan. Natijada, "Dil ba yoru dast ba kor" bunyodkorlik g'oyasi shakllangan. Alouddin Attor qarashlaridagi jismoniy, nafsoniy, aqliy, ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy manfaatlarni uyg'unlashtirgan g'oyalar komil inson tarbiyasida muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar:

1. Abdulhusayn Zarrinko'b. Dunbole-ye justuju dar tasavvuf-e Iron. – Tehron: Amir-e Kabir, 1383.
2. Abdul Muhsin Muhammad Boqir ibn Muhammad Ali. Bahouddin Balogordon (Manoqib) –T.: Yozuvchi, 1993.
3. Buzrukov M.. Temuriylar davri Samarqand ilmiy-ma'naviy muhitida tasavvuf namoyandlarining tutgan o'rni. Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) diss., – Samarqand, 2023.
4. Ziyoyev H. Buyuk Amir Temur saltanati va uning taqdiri.- Toshkent: ma'naviyat, 2008.
5. Koshifiy Husayn Voiz. Futuvvatnomai sultoniyy yohud javonmardlik tariqati. – T.: 1994.
6. Muxammedxodjayev A. Ideologiya naqshbandizma. – Dushanbe: Donish, 1991.
7. Falsafa qomusiy lug'at.(tuzuvchi va mas'ul muharrir Q. Nazarov) Toshkent: Sharq, 2004.
8. Faxruddin Ali Safiy. Rashohot aynu-l-hayot. Xudoybergan Bekmuhammad tarjimasida.- Toshkent: Abu Ali Ibn Sino, 2004.
9. Xomidiy H. Tasavvuf allomalari.-Toshkent: Sharq, 2004.